

УДК 82–1–051(477):050(73=161.2)*1898/2021"

Часопис «Свобода» (США) про життя і творчість Лесі Українки

Сергій КОЗАК
PhD

Інститут літератури
імені Тараса Шевченка
НАН України

вул. Михайла Грушевського, 4,
01001, Київ, Україна

detr19411@gmail.com

ORCID 0000–0002–5849–9612

© Козак С., 2023

Часопис «Свобода», який уже майже сто тридцять років виходить у США, є важливим джерелом для вивчення проблематики української еміграції. Вагоме місце в цьому контексті посідають статті про Лесю Українку, зокрема на тему шанування її пам'яті в колі діаспори. Мета дослідження — крізь призму публікацій видатної поетеси й драматургині і матеріалів про неї в газеті «Свобода» з'ясувати їхню проблематику, підстави й час написання, а також їхню роль у формуванні змісту культурно-мистецького життя діаспори та національно-державницької ідеології в середовищі української еміграційної спільноти.

Головним методом досягнення мети став аналіз понад тисячі матеріалів часопису «Свобода». Їхні хронологічні межі такі: перша публікація (тема освіти в тогочасній Волині) — листопад 1898-го, остання (тема відзначення 150-річного ювілею поетеси) — квітень 2021-го. Таким чином, опрацьовано масив маловідомих публікацій, з'ясовано їхнє жанрово-тематичне наповнення, зокрема встановлено те, що вагомою частиною історико-літературної й бібліографічної спадщини діаспори стали заходи (літературно-мистецька хроніка) з ушанування пам'яті Лесі Українки; публікації поетичних і драматичних творів письменниці; театральні постановки за її творами на сцені театрів української діаспори; діяльність організацій, які іменовано на честь видатної українки; факти з біографії Лесі Українки; місця перебування поетеси (краєзнавчий аспект); публікації її творів у перекладах чужими мовами; відомості про її оточення (від Косачів — до Драгоманових); організація заходів, спрямованих на побудову пам'ятників Лесі Українці в США і Канаді; огляд книжкових видань творів поетеси і про неї, які вийшли поза Україною, тощо. Важливим складником цього дослідження стала підготовка хронологічного покажчика матеріалів за темою.

Ключові слова: *Леся Українка, «Свобода», еміграція, література, часопис.*

NEWSPAPER “SVOBODA” (USA) ABOUT LESIA UKRAINKA LIFE AND CREATIVITY

Serhii KOZAK

PhD

Taras Shevchenko Institute of Literature
of the National Academy of Sciences of Ukraine,
4 Mykhaila Hrushevs'koho St., 01001, Kyiv, Ukraine
detr19411@gmail.com
ORCID 0000-0002-5849-9612

The “Svoboda” newspaper, which has been published in the United States for almost one hundred and thirty years, is an important source for studying the problems of Ukrainian emigration. An important place in this context is occupied by articles about Lesia Ukrainka, in particular, on the topic of commemorating her memory in the diaspora. The purpose of the study is to examine the publications of the prominent poetess and playwright and materials about her in the “Svoboda” newspaper to determine their issues, the reasons and time of their writing, as well as their role in shaping the content of the cultural and artistic life of the diaspora and national-state ideology among the Ukrainian emigration community.

The main method of achieving this purpose was the analysis of more than a thousand materials from the “Svoboda” newspaper. Their chronological boundaries are as follows: the first publication (the topic of education in Volyn at that time) — November 1898, the last (the topic of celebrating the 150th anniversary of the poetess) — April 2021. Thus, an array of little-known publications has been processed, and their genre and thematic content has been determined, in particular, it has been established that a significant part of the historical, literary, and bibliographic heritage of the diaspora was the events (literary and artistic chronicle) to honour Lesia Ukrainka’s memory; poetry and drama publications by the writer; theatrical productions based on her works on the stage of the Ukrainian diaspora theatres; the organisations activities named after the prominent Ukrainian; facts from Lesia Ukrainka’s biography; places where the poetess lived (local history aspect); publications of her works in translations into foreign languages; information about her environment (from the Kosachs to the Drahomanovs); organisation of events aimed at building monuments to Lesia Ukrainka in the United States and Canada; book editions review of works by and about the poetess published outside Ukraine, etc. An important component of this research was the preparation of a chronological index of materials on the topic.

Keywords: Lesia Ukrainka, “Svoboda”, emigration, literature, newspaper.

Актуальність проблеми

Увага до змісту часопису «Свобода» як до одного з найпомітніших джерел для вивчення історії преси української діаспори цілком закономірна. Особливість цієї газети (перше число побачило світ 1893 року) полягає в тому, що вона належить до реєстру найдавніших періодичних видань діаспори, бо, існуючи вже понад сто тридцять років, стала не лише винятковим явищем в історії української журналістики, а й послідовним збирачем подій і фактів з літопису еміграційного буття, зокрема матеріалів про Лесю Українку. Таким чином, статті «Свободи» про поетесу й драматургиню залишаються однією з найважливіших тем про класиків української літератури на сторінках преси українського закордоння. Цим суттєвим чинником насамперед і викликана актуальність теми нашого дослідження.

Постановка проблеми

Мета дослідження — кризь призму публікацій Лесі Українки й матеріалів про неї в газеті «Свобода» з'ясувати їхню проблематику, підстави й час написання, а також роль у формуванні змісту культурно-мистецького життя діаспори й національно-державницької ідеології в середовищі українського еміграційного суспільства.

Головним методом досягнення мети став аналіз понад тисячі матеріалів у часописі «Свобода». Їхні хронологічні межі такі: перша публікація (тема освіти в тогочасній Волині) — листопад 1898-го, остання (тема відзначення 150-річного ювілею поетеси) — квітень 2021-го. Завдяки історичному методу об'єкти досліджено в хронологічній послідовності. Таким чином, на підставі вивчення матеріалів про Лесю Українку опрацьовано масив маловідомих публікацій, з'ясовано їхнє тематично-жанрове наповнення, підготовлено хронологічний і систематичний покажчики. Для теоретичної оцінки значення спадщини публікацій про Лесю Українку в житті діаспори використано метод узагальнення.

Стан вивчення проблеми

Щодо історіографії питання, то варто зазначити — попри те, що тема періодичних видань української еміграції дедалі більше зацікавлює українських науковців (зокрема, проблему вшанування пам'яті класиків української літератури в колі діаспори порушують у своїх дослідженнях Н. Сидоренко, М. Тимошик та ін.), все ж тема матеріалів про Лесю Українку на сторінках часопису «Свобода» дотепер залишалася малодослідженою, й окремої розвідки, яка була б присвячена цій проблематиці, не існувало.

Виклад основного матеріалу

«Її геніальність ось уже скільки років іде і в корінь, і в крону, і в цвіт, і в плід української культури», — наголошувала Ліна Костенко (1991). Закономірно, що й на прапорі української еміграції ім'я Лесі Українки викарбувано давно. Водночас про цю сторінку буття закордонних українців ще донедавна ми знали зовсім небагато. Ось, приміром, хоча б такий факт: перша публікація письменниці за океаном, як нам вдалося з'ясувати, побачила світ 125 років тому. То була оповідь про школу на рідній авторці волинській землі, опублікована в часописі «Свобода» (США) у листопаді 1898 р. (Українка, 1898а, 1898b). Цей матеріал, найімовірніше, і можна вважати першим у темі «Леся Українка і “Свобода”», історія якої завдяки шпальтам цього періодичного видання триває й досі.

Слід зазначити, що це одне з перших досліджень у контексті публікацій Лесі Українки і про неї на сторінках періодики української діаспори (Козак, 2020). Варто наголосити й на тому, що серед усього значного масиву видань діаспори «Свободу» ми виокремлюємо не випадково, адже це «найстаріша україномовна газета, що виходить у світ безперервно» (а саме — з 1893 року) (Гадзевич, 2021, с. 10). Мало того: її шпальти — це і є той надійний берег свободи для нашого рідного слова, до якого звіддавна причалювали серця українців-емігрантів — читачів часопису.

Утім, матеріали про Лесю Українку на його сторінках — це не лише одна з найприкметніших тем культурно-освітнього характеру, а й стимул до творення того національного чину, який потрібен був, щоб вистояти в умовах чужини, а ще — вагомий фактор, який допоміг українцям розкрити нові грані еміграційного буття й через сюжети, побудовані у творах письменниці, багатьом став знаком до усвідомлення власної національної історії.

Дослідження охоплює 1033 дописи, які нам вдалося розшукати на шпальтах часопису «Свобода» за всю історію його існування. Хронологічні межі цих матеріалів такі: перша публікація (тема освіти в тогочасній Волині) — листопад 1898-го, остання (тема відзначення 150-річного ювілею поетеси) — квітень 2021-го. Таким чином, матеріали про Лесю Українку на сторінках «Свободи», сягаючи відстані в понад сто двадцять років, дозволяють зазирнути в минуле й відтворити атмосферу трьох століть — кінця XIX, усього XX і майже чверті XXI ст. Водночас варто взяти до уваги й те, що наповнення публікаціями за цією темою в різні роки було неоднаковим. Ось, приміром, кількість матеріалів за десятиліттями: 1898–1919 рр. (13 публікацій), 1920–1929 (31), 1930–1939 (47), 1940–1949 (23), 1950–1959 (82), 1960–1969 (80), 1970–1979 (300), 1980–1989 (90), 1990–1999 (59), 2000–2009 (56), 2010–2021 (65).

Водночас, якщо брати до уваги низку спільних чинників (зміст матеріалів, персоналії авторів, обставини часу тощо), то маємо підстави всю цю бібліографічну спадщину упорядкувати за чотирма хронологічними періодами: перший (1898–1919), другий (1920–1945), третій (1946–1988) і четвертий (1989–2021). Адже, попри те, що всі вони об'єднані однією темою, публікації кожного із цих періодів мають і свої різні відмінності, які, на наш погляд, насамперед залежали від того ідейного змісту, який плекала в своєму середовищі кожна із хвиль української еміграції.

Наприклад, якщо йдеться про перший такий період (1898–1919), що його репрезентувала трудова (заробітчанська) еміграція, то матеріали, які тоді побачили світ у «Свободі», можна вважати лише своєрідним вступом до теми — публікації творів поетеси, факти її біографії тощо, про що свідчить і незначний кількісний набуток — усього 13 дописів за темою впродовж першого двадцятиліття.

Натомість з появою поза Україною унерівської еміграції (незважаючи на те, що фізично її представники здебільшого перебували в Європі), на сторінках «Свободи» починає формуватися масив матеріалів другого періоду (1920–1945), що характеризується як збільшенням (хоча й незначним) публікацій про Лесю Українку, так і урізноманітненням їхньої тематики. Сприяло цьому й розширення кола авторів, зокрема шляхом залучення до співпраці з часописом не лише місцевих — зі США й Канади, а й дописувачів із Західної України, яка тоді, до 1939-го року, перебувала під Польщею; а також інших країн Європи, для яких творчість Лесі Українки була більш відомою. Зокрема, в цей період на шпальтах газети друкуються статті Остапа Грицяя, Євгена Онацького та інших знаних тоді авторів. І хоча час перебування в дорозі їхніх матеріалів з Європи інколи був доволі тривалим (адже ж існувала безпосередня залежність від послуг тогочасної пошти), та все ж редакція, розраховуючи на авторів «з-поза Америки», очікувала на їхні дописи, демонструючи усвідомлення важливості цієї теми для читачів «Свободи», інтерес до якої хоча й поволі, але таки зростав.

Прикметно, що вже тоді, незважаючи на брак освічених кадрів, насамперед учителів, які могли б поширювати відомості про таку особистість не лише в класах, а й на сторінках «Свободи», на американському континенті, а відтак і на шпальтах видання, народжується традиція вшанування пам'яті Лесі Українки в школах. Матеріали на цю тему все частіше з'являються в газеті. Наприклад, 4 лютого 1926 року часопис повідомляє про концерт на пошану пам'яті видатної поетеси, який підготували учні й учителі української школи в промисловому Детройті (Гість, 1926, с. 2). І це був лише початок справи, бо відтоді кількість таких заходів на пошану Лесі Українки, які народжувалися в стінах українських шкіл, лише збільшуватиметься.

Значну увагу «Свобода» приділяла публікаціям творів поетеси, зокрема на сторінках видання тоді побачили світ «Досвітні огні», «Сльози-перли», «До (Гімн. Grave)», «Слово, чому ти не твердая криця...», «Єреміє, зловісний пророче», «Поет під час облоги», «Де поділися ви, голоснії слова», «Невільничі пісні», «До товаришів», «Порвалася нескінчена розмова», «Горить моє серце», «Не співайте мені сеї пісні» тощо. До того ж редакція використовувала різні форми їхньої подачі: спочатку друкувала лише деякі твори письменниці, а згодом, окрім окремих поезій, нам усе частіше трапляються публікації добірок («вибір з творів»), а також численні цитати з творів. Очевидно, що для більшості читачів саме шпальти цього часопису й стали тим джерелом, завдяки якому вони вперше ознайомилися з творчістю Лесі Українки. І це було вкрай важливо: «Свобода» таким чином допомагала емігрантам орієнтуватися на мапі української літератури, виконувала роль виховного чинника й першоджерела, адже ж збірочка видатної поетеси в той час іще було обмаль (лише окремі примірники, привезені особливо зацікавленими і відданими українськими емігрантами), аж поки не з'явилися перевидання творів, здійснені зусиллями вже представників самої еміграції.

Водночас, не обмежуючись публікаціями текстів відомої письменниці, редакція все частіше вдавалася до оглядів її творчості, аналізу окремих поезій («Блакитна троянда», «На роковини Шевченка»). Одним із перших матеріалів такого напрямку стала стаття Т. Франка (1923, с. 3) про значення творчості Лесі Українки, надрукована 5 грудня 1923 р. Звідтоді редакція все частіше подає матеріали, спрямовані на урізноманітнення цієї проблематики. Часопис, приміром, переймається станом садиби Косачів у Колодяжному ("Лесин дімок", 1920, с. 2), висловлює протест щодо «нищення української книжки більшовиками в Україні», зокрема коли йдеться про заборону використовувати в школах «Стародавню історію східних народів» Лесі Українки ("Нищення української книжки", 1923, с. 3), навіть порушує питання щодо встановлення меморіальної дошки на будинку Лесі Українки в Ялті з написами українською і татарською мовами (1926 р.) ("Пам'яті українських письменників", 1926, с. 1) тощо. Таким чином, пильнуючи на своїх сторінках «справу Лесі Українки», «Свобода» зберігала за собою своєрідний статус найголовнішого інформаційного джерела про цю постать за океаном.

У 1930-х роках газета робить наступний крок на шляху наближення до творчості Лесі Українки, з'являються нові сенси й оцінки творів поетеси, дописи про неї як про «невтомну, непохитну, горду душу, в якій ніколи не згасав вогонь боротьби» (Фенчинська, 1932, с. 4), як про особистість, яка «вогнем і мечем боролася за українське визволення» (Душник, 1934, с. 3). Такі смислові наголоси на сторінках ча-

спису невивадкові — вони є свідченням пошуків (уже в той час!) ідейної спрямованості української еміграції, яка, попри труднощі матеріального характеру, з часом усе більше звертала увагу на важливість національно-культурних запитів еміграційного суспільства, на допомогу в задоволенні яких вона й кликала собі у спільники слово українських класиків, зокрема (і насамперед!) Лесі Українки.

Саме у визначений нами другий хронологічний період (1920–1945) в середовищі українських еміграційних громад традиційними стають і доповіді, присвячені Лесі Українці, її оточенню (зокрема батькам письменниці — Петру Косачу й Олені Пчілці). Окрім уже згаданих авторів, про різні аспекти життя й творчості поетеси в той час пишуть Володимир Дорошенко, Мирон Куропась, Василь Гасій, Володимир Душник та ін. Скажімо, «Свобода» інформує своїх читачів про краківський вечір на честь Лесі Українки ("І в Кракові", 1934, с. 1), про публікації її творів у часописах Німеччини (Громадянин, 1920, с. 2) тощо. Таким чином, фіксуючи на своїх сторінках важливі відомості, зокрема про поширення творчості письменниці поза межами України, газета заклала цінний фундамент дослідницької бази для покоління майбутніх науковців.

Ще істотнішого змісту ця тема набуває в «Свободі» після Другої світової війни, звідколи на її шпальтах починає формуватися третій хронологічний період матеріалів (1946–1988) про Лесю Українку. В цей час у середовищі української громади не тільки відчутно збільшується кількість заходів (а відповідно, й кількість дописів про них у часописі), пов'язаних з іменем видатної поетеси, а й посутньо урізноманітнюється їхня проблематика й географія. Вагомою прикметою того періоду стало й те, що організаторами таких подій були як окремі активні персоналії (хоча й надалі багато залежатиме від них), так і цілі установи української еміграції, так би мовити, у «повному складі». Насамперед ідеться про Союз українок Америки, якщо брати до уваги організації громадсько-культурного спрямування, а також УВАН і НТШ, якщо говорити про наукові заклади.

Зауважимо, що важливість діяльності СУА полягала, зокрема, в тому, що завдяки розгалуженій мережі відділів учасниками заходів на пошану письменниці ставали не лише мешканці великих українських центрів США й Канади (Детройт, Нью-Йорк, Клівленд, Чикаго, Філадельфія, Торонто, Вінніпег, Лос-Анджелес, Сан-Франциско, Рочестер тощо), а й українці найвіддаленіших від цих центрів куточків і значно менших громад (Толідо, Ленсінг, Трой, Сакраменто, Купер-Сіті, Фінікс, Гемтремк тощо). Наприклад, про один із таких заходів — «Великий концерт пам'яті Лесі Українки», який відбувся в детройтській «Українській хаті» заходом трьох відділів СУА, — «Свобода» повідомила 19 березня 1949 р. (Біловус, 1949, с. 4). Натомість

14 листопада 1950 р. часопис опублікував оповідь про ще одну цікаву подію — виставу «На полі крові» (за твором Лесі Українки) в постановці театру під керівництвом відомого режисера В. Блавацького, глядачами якої стали учасники Конвенції Союзу українок Америки у Філадельфії ("Відбулася дев'ята Конвенція", 1950, с. 1, 4).

Окрім того, Союз українок Америки брав на себе відповідальність і за більш вагомі проекти, наприклад, завдяки його зусиллям 1950-го року в Нью-Йорку вийшла книжка вибраних творів Лесі Українки в перекладі англійською мовою. Згодом СУА підтвердив свою провідну роль у справі організації заходів, присвячених видатній поетесі, зокрема, доклавши максимум зусиль до відкриття її пам'ятника у Клівленді (1961). Цікаво, що ініціатива його зведення виникла в цьому місті в середовищі 33-го відділу СУА на літературному вечорі, який відбувся ще 2 жовтня 1955 року. До того ж уже наступного місяця було сформовано комітет побудови монумента, досягнуто угоди зі скульптором Михайлом Черешньовським й серед української спільноти розпочато збір необхідних на цю мету коштів (Кравченко, 1997, с. 155).

Ще однією адресою, навколо якої вдалося зосередити діяльність із дослідження спадщини письменниці, була Українська вільна академія наук (УВАН) у Нью-Йорку. Цей заклад, заснований одразу ж після війни в Західній Німеччині, від самого початку своєї праці на теренах США і Канади, об'єднавши зусилля багатьох науковців, став справжнім центром не тільки в напрямі вивчення проблематики багатогранної творчості поетеси, а й у такій не менш важливій справі, як збереження літературної та меморіальної спадщини родини Косачів. Цьому помітно сприяла співпраця УВАН із сестрою Лесі Українки Ізидорою Косач-Борисовою, яка долучилася до увіковічення всього, що стосувалося її видатної сестри. Підсумок цієї співпраці — низка проектів (конференції, симпозиуми, книжкові видання, газетні публікації), найвагомішим із яких стала підготовка та видання праці «Леся Українка. Хронологія життя й творчості» Ольги Косач-Кривинюк (1970). «Свобода» регулярно інформувала читачів про цю значну справу. Так, приміром, 28 лютого 1970 р. часопис помістив лист Ізидори Косач-Борисової «Про стан друкування хронології життя і творчості Лесі Українки», в якому наймолодша сестра Лесі Українки, зокрема, наголошувала: «Я щиро вдячна всім жертводавцям і тим, хто надіслав передплату на книжку. Прошу ще трохи терпіння — не забудьте матимете книжку в руках» (Косач-Борисова, 1970, с. 3).

Закономірно, що саме в середовищі УВАН розквітнув талант дослідника творчості Лесі Українки Петра Одарченка, який створив низку проектів, упродовж тривалого часу пропагував слово поетеси й драматургині, з матір'ю якої — письменницею Оленою Пчілкою — він

познайомився ще в дитинстві на рідній Полтавщині. За повідомленням «Свободи», наприклад, 20 жовтня 1963 року в приміщенні УВАН відбулася конференція, в програмі якої прозвучала доповідь Петра Одарченка «Нові дослідження про літературну творчість Лесі Українки» ("В УВАН відбулась", 1963, с. 1).

Про глибину досліджень творчості видатної українки свідчить і діяльність Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Зі сторінок «Свободи» ми довідуємося про те, що вагома частина заходів, присвячених Лесі Українці, є набуток учених, які об'єдналися навколо цього товариства, причому як у США, так і в Канаді. З-поміж заходів НТШ, зокрема, й така помітна подія, як конференція за участю грона науковців діаспори, що відбулася до сторіччя від дня народження Лесі Українки 21 травня 1971 р. в Нью-Йорку.

Що ж до розвідок учених діаспори, то діапазон проблематики цих праць доволі широкий. Його на сторінках «Свободи» розкривають назви й ось цих доповідей, які було виголошено з різних нагод і в різний час: «Політичні і ідеологічні шляхи Лесі Українки», «Леся Українка в родинному оточенні», «Мова перекладів Лесі Українки з Біблії», «Леся Українка і Адам Міцкевич», «Творчість Лесі Українки в науково-дослідницькій праці Леоніда Білецького», «Народна пісня в житті та творчості Лесі Українки», «Фольклористична діяльність Лесі Українки», «Драматична творчість Лесі Українки в світлі чужомовної критики», «Прометейзм Лесі Українки», «Виховні проблеми в творчості Лесі Українки», «Роля Гете в житті і творчості Лесі Українки» тощо.

Звісно, тут треба віддати належне науковцям і письменникам повоєнної еміграції, які впродовж тривалого часу в умовах віддаленості від рідного краю торували непростий шлях дослідників спадщини Лесі Українки. Серед них — Петро Одарченко, Людмила Дражевська, Юрій Лавріненко, Оксана Радиш-Міяковська, Григорій Костюк, Володимир Міяковський, Роман Кухар, Улас Самчук, Леонід Рудницький, Альберт Кіпа, Лариса Онишкевич, Осип Кравченко, Леонід Лиман, Леонід Плющ, Наталя Пазуняк, Ася Гумецька, Яр Славутич, Володимир Барагура, Людмила Івченко (Коваленко), Ігор Качуровський, Михайло Ветухів, Леонід Білецький, Володимир Жила, Ірина Пеленська, Леся Храплива, Роман Смаль-Стоцький, Ярослав Рудницький та інші особистості, які сприяли суттєвому розширенню дослідницької парадигми матеріалів про класика української літератури, за словами академіка Миколи Жулинського, «одну з центральних постатей новітньої української літератури, творча спадщина якої має виняткове художнє, філософське, духовне і суспільне значення не лише для національної, а й для світової культури» (Жулинський, 2020, с. 29).

Маркерами діяльності діаспори стали сотні заходів (виставки, конференції, симпозиуми), що відбулися, вважай, на всіх континен-

тах. Саме так, бо, починаючи з 1950-х років, ці й подібні заходи стають невід'ємною частиною громадсько-культурного життя діаспори, вони відбуваються в середовищі більшості українських громад — від США й Канади до Англії й Аргентини, Франції і Німеччини. Підтвердження цього — сторінки «Свободи», яка систематично публікує матеріали за темою, висвітлюючи як невеликі за кількістю учасників події, так і масштабні акції, серед яких і такі етапні в культурному житті української діаспори заходи, як перевидання 12-томника творів Лесі Українки за редакцією Б. Якубського (Нью-Йорк, 1953–1954), відкриття пам'ятників поетесі у США (1961) й Канаді (1975), вшанування 100-ліття від дня народження письменниці, підготовка й видання «Хронології» — найповнішої біографії Лесі Українки тощо.

Саме зі шпальт «Свободи» ми нині довідуємося, що, крім уже згаданих Союзу українок Америки, УВАН і НТШ, організаторами заходів, присвячених Лесі Українці, в той період також були Об'єднання українських письменників «Слово», Літературно-мистецький клуб у Нью-Йорку, Літературний клуб у Детройті, Об'єднання демократичної української молоді (ОДУМ), Фундація ім. Івана Багряного, СФУЖО (Світова федерація українських жіночих організацій), Спілка української молоді (СУМ), Об'єднання державного визволення України (ОДВУ), Товариство «Свята Софія» та ін. Приміром, 25 жовтня 1970 року президія Світового конгресу вільних українців (СКВУ), проголосивши 1971 рік роком Лесі Українки, закликала українське громадянство всього світу гідно відзначити сторіччя видатної українки.

Цю активність, особливо помітну в 1950–1970-х роках, можна пояснити прибуттям на американський континент після Другої світової війни представників нової еміграції (політичної) з досвідом активного не лише культурно-мистецького п'ятиліття в Німеччині й Австрії (1945–1950 рр.), а й зі спадщиною політичного змагу на «планеті Ді-Пі» — протистояння советчині, небезпеці репатріаційних рейдів тощо. Саме завдяки свіжій хвилі української еміграції й підтримці «Свободи», на сторінках якої тема отримала сталу прописку, нашій закордонній спільноті вдалося піднести на новий рівень «взаємини» між класиками української літератури, їхньою спадщиною й змістом буття українців на чужині. Таким чином, редакція газети, підтримавши після Другої світової війни зусилля нової на той час хвилі еміграції, допомогла їй перейти від спорадичного до систематичного проведення заходів з ушанування пам'яті видатної українки, наближення до її полум'яного поетичного слова, драматичної творчості тощо. Було очевидно, що зі «словом і духом» Лесі Українки на шляху чину, першочерговою метою якого було відновлення й ствердження нашої державності, українська діаспора почувала себе захищенішою, а відтак — упевненішою.

Варто наголосити й на тому, що завдяки неймовірним зусиллям української діаспори світ побачила низка книжкових видань, про які інформує читачів «Свобода», як-от: збірка творів Лесі Українки в перекладі англійською мовою «Spirit of Flame» (New York, 1950), 12-томне видання творів великої української поетки ("Видавнича спілка Ю. Тищенко та А. Білоуса в Нью-Йорку", 1953–1954) ("Повідомлення до", 1953а, 1953б); «Творчий шлях Лесі Українки» Антона Княжинського (1961, Філадельфія, США, перевидання з краківського першодруку) та ін. Кілька разів у Сполучених Штатах і Канаді вийшла друком «Бояриня» — твір, на який у радянській Україні було накладено табу. Цікаво, що передвісниками цього важливого доробку стали публікації творів поетеси в книжковій серії «Просвіти», щорічних «Календарях» та інших виданнях Українського Народного Союзу.

Цей книжковий масив, як і статті в еміграційній пресі, дають уявлення про творчу спадщину Лесі Українки без ідеологічних викривлень, які науковці діаспори констатували в низці видань, що з'явилися в радянській Україні. Звідси ще один помітний тематичний напрям матеріалів «Свободи» — критика тих публікацій советських авторів, які відзначалися упередженістю й були написані на догоду советському режиму. Українська діаспора, за словами того ж таки Петра Одарченка, прагнула «розбити радянську схему», за якою Леся Українка «була слухняною послідовницею російської літератури». Показовим із цього погляду є цикл статей П. Заярського (псевдонім Петра Одарченка) «Леся Українка проти Москви» (Заярський, 1950а, 1950б, 1950с), в якому, зокрема, подано історію написання «Боярині», наголошено на темі визволення українського народу з московського ярма. Цю проблему порушує «Свобода» і в статті «Большевицька препарація клястиків літератури» (за підписом П. Василенка), де йдеться про приклади фальсифікації творчості Лесі Українки «большевицькими критиками», намагання показати її спадкоємицею «традицій російської революційно-демократичної літератури», натомість демонструється небажання бачити Леся Українку як європеїзатора української літератури, заперечується вплив на її творчість західноєвропейської літератури тощо (Василенко, 1951, с. 2, 5).

Водночас «Свобода» пильно придивлялася й до прикладів гідного вшанування пам'яті поетеси в радянській Україні, писала про це на своїх сторінках, інколи не цураючись і передруків з преси тогочасної України, особливо коли це стосувалося подій, які відбувалися в місцях, що тісно пов'язані з життям видатної українки (Звягель, Луцьк, Колодяжне, Київ, Гадяч, Крим). Тим самим часопис не лише інформував читачів про конкретні події, а й нагадував українцям діаспори про дорогі їхньому серцю святині рідної землі.

У заходах із вшанування Лесі Українки в еміграційному середовищі прикметним стало те, що, крім науковців і письменників, у них брали участь найкращі мистецькі сили діаспори, які свого часу виступали у складі знаних колективів на сценах відомих театрів Європи. Ось приклад: 14 квітня 1953 р. «Свобода» повідомила про вечір у Детройті, який у пам'ять поетеси влаштували члени Літературно-мистецького клубу за участю письменників Докії Гуменної, Михайла Бажанського, Володимира Нестеровича, співачки Наталі Носенко, піаніста Б. Пюрка, а також драматичної студії на чолі з Катериною Кривуцькою (Несторович, 1953, с. 3). Ось такі літературно-мистецькі сили — і це лише в одній громаді! У когорті тих, чий талант збагачував мистецькі програми в інших містах, у чиєму виконанні також оживало слово Лесі Українки, — імена відомих митців Ростислава Василенка, Олімпії Добровольської, Йосипа Гірняка, Григорія Китастро, Л. Німців, Роми Романюк-Дзюбинської, Лідії Крушельницької, Ренати Бабак тощо. Крім персоналій, у подіях на честь видатної поетеси часто можна було бачити й чути виступи таких відомих в еміграції колективів, як Капела бандуристів ім. Т. Шевченка, хори «Трембіта» й «Боян», численні театральні групи.

Утім, «Леся Українка в репертуарі театральних колективів української діаспори» — це окрема, насичена особливим змістом тема. Чи не перша «театральна» публікація в часописі — відозва управи Незалежного українського театру у Львові до української громади в американському Ньюарку про допомогу у зв'язку з постановкою «Камінного господаря» Лесі Українки (1921 р.) (Ничка та ін., 1921, с. 2–3). Сторінки «Свободи» допомагають відтворити картину доволі насиченого театального життя, пов'язаного з творчістю Лесі Українки, зокрема те, що завдяки різним колективам світло театральної рампи поза Україною побачили такі драматичні твори видатної письменниці: «Орґія» (Театр-студія під керівництвом Йосипа Гірняка), «Лісова пісня» (Театр-студія під керівництвом Йосипа Гірняка, Студія мистецького слова Лідії Крушельницької, Студія ім. Леся Курбаса під керівництвом Ю. Григоренка, Аргентина), «На полі крові» (Театр акторів на чолі з Володимиром Блавацьким), «Іфігенія в Тавриді» (Театральна студія Спілки української молоді під керівництвом Катерини Бранки-Кривуцької), «Грішниця» (Драматична студія в Детройті), «Йоганна, жінка Хусова» (Театр акторів на чолі з Володимиром Блавацьким), «Камінний господар» («Новий театр», Нью-Йорк, режисер Володимир Лисняк), «Кассандра» (Драматичний ансамбль «Заграва», Торонто, мистецький керівник Юрій Бельський), «Одержима» (Театральний гурток у Детройті), «Бояриня» (Українська театральна група, режисер В. Лисняк). Зауважмо, що тут ідеться про доволі широкий спектр дуже різних театральних колективів — від аматорських до професійних.

Що ж до четвертого періоду (1989–2021) матеріалів про Лесю Українку в часописі «Свобода», то його головною особливістю стало те, що це був час спільних зусиль діаспори й України, позначений, зокрема, тим, що, починаючи з кінця 1980-х, на сторінках газети дедалі частіше з'являються матеріали про письменницю, авторами яких були науковці й журналісти з України, а також сформувалася тенденція, коли для участі в заходах, які були присвячені поетесі й відбувалися в середовищі діаспори, запрошували авторів з України. Так, аналізуючи дописи «Свободи» того часу, дослідники української преси допевняться і в тому, що зі словом про Лесю Українку в різних наукових і культурних установах США й Канади виступали такі відомі науковці, як Микола Жулинський, Тамара Гундорова, Оксана Забужко та інші знані постаті з України. І навпаки — мав місце «зустрічний рух», про який також писала газета, коли, наприклад, мистецька група «Яра» при експериментальному Театрі Ля Мама в Нью-Йорку (режисер — американка з українськими коренями Вірляна Ткач) не без допомоги діаспори представила виставу за «Лісовою піснею» в столиці України, а в київському видавництві «Смолоскип», зокрема, побачила світ книжка відомого діаспорного дослідника творчості Лесі Українки Петра Одарченка. Йдеться, отже, про період взаємозбагачення знавців творчості письменниці з діаспори і з України.

У цьому контексті матеріалів четвертого періоду на особливу увагу заслуговує доробок літературознавиці Тамари Скрипки, яка свого часу була ініціаторкою створення музею Лесі Українки у Волинському національному університеті (тоді — Луцькому державному педінституті) ім. Лесі Українки, а згодом, уже працюючи в УВАН (Нью-Йорк), здійснила низку важливих видавничих проєктів («Дворянське гніздо Косачів» (у співавторстві) (1999), «Лариса Петрівна Косач-Квітка (Леся Українка). Біографічні матеріали. Спогади. Іконографія» (2004), «Родові гнізда Драгоманових-Косачів: їх устрій та культура» (2013)). Окрім цього, завдяки зусиллям Тамари Скрипки частина раритетів зі спадщини Косачів, яка зберігалася за океаном, стала експонатами цінних виставок або ж посіла належне місце в музеях і наукових установах рідної України.

Підсумовуючи, зауважимо, що всі понад тисячу матеріалів часопису «Свобода», які стали об'єктом цього дослідження, а відтак вагомою частиною історико-літературної й бібліографічної спадщини, можна розподілити за такими тематичними напрямками: заходи (літературно-мистецька хроніка) з ушанування пам'яті Лесі Українки; публікації поетичних і драматичних творів письменниці; театральні постановки за творами Лесі Українки на сцені української діаспори; діяльність організацій, які іменовано на честь видатної українки; факти з біографії Лесі Українки; місця перебування поетеси (краєз-

навчий аспект); публікації творів Лесі Українки в перекладах чужими мовами; відомості про її оточення (від Косачів — до Драгоманових); організація заходів, спрямованих на побудову пам'ятників Лесі Українці в США й Канаді; огляд книжкових видань творів Лесі Українки і про неї, які вийшли поза Україною; Леся Українка у виданнях радянської доби; заходи з відзначення 100 і 150-ліття від дня народження Лесі Українки в середовищі українців діаспори тощо.

Що ж до жанрової палітри, то редакція «Свободи» подавала публікації під різним кутом зору: від, наприклад, інформаційної замітки про концерт пам'яті чи літературний вечір — до, приміром, звіту з конференції, від анонсів про нові книжки, присвячені творчості поетеси, — до рецензій на ці видання, від оглядів літературної спадщини — до відгуків на театральні вистави за творами Лесі Українки і аж до цитацій її епістолярної спадщини. Тут варто згадати і про рядки з редакційної пошти, що містять враження читачів про твори письменниці, з якими багато хто вперше знайомився завдяки сторінкам часопису.

Принагідно зазначимо, що низку матеріалів про Леся Українку ми знаходимо і в інших, супутніх зі «Свободою» виданнях, які випускав Український Народний Союз (УНС). Наприклад, у першій половині 1940-х на шпальтах «The Ukrainian Weekly» (тоді — англomовний додаток до «Свободи») побачили світ три статті про Леся Українку Онуфрія Іваха, а в середині 1990-х на сторінках «Альманаху УНСоюзу», приміром, вийшов огляд Осипа Кравченюка (1997) «Культ Лесі Українки в Америці».

Зміст матеріалів «Свободи» не раз нагадує нам і про те, що майже всі заходи, присвячені Лесі Українці, супроводжувалися акціями доброчинності. Особливо помітними були зусилля української громади США у справі зведення пам'ятника письменниці в Клівленді, підготовці до видання «Хронології життя і творчості», збірки перекладів її творів англійською мовою тощо. Жоден із цих та багатьох інших проєктів не міг відбутися без благодійної допомоги української громади. Зокрема, значні суми коштів на видання про Леся Українку перерахували фундації ім. Т. Шевченка (Канада) та ім. І. Багряного (США), а відомий художник Едвард Козак влаштував у штаті Мічиган (США) виставку власних малюнків з метою зібрати кошти на видання творів Лесі Українки англійською мовою (ЮМШ, 1949).

А принагідно ось ще одна адреса благодійності, твореної в ім'я Лесі Українки: йдеться про пожертву 86-го відділу Союзу українок Америки, який «передав на видання «Хронології...» тисячу доларів». Варто нагадати й про те, що у 1968 році цей самий відділ зібрав гроші на перевидання твору Василя Барки «Жовтий князь». Книжка вийшла, була розпродана, і з продажу повернулися зібрані громадські кошти.

Прикметно, що автор — відомий письменник — відмовився від запропонованого гонорару і висловив бажання, щоб гроші були передані Комітетові при УВАН у США на видання праці Ольги Косач-Кривинюк (1970) «Леся Українка. Хронологія життя і творчості». У зв'язку із цим Ізидора Косач-Борисова (1970) писала на сторінках «Свободи»: «Увесь комітет і я особисто як його голова висловлюємо глибоку подяку 86-му відділові Союзу українок Америки і Василеві Барці за жертву» (с. 3).

Висновки

Зрозуміло, що ім'я Лесі Українки посіло своє місце в культурно-освітній діяльності діаспори не випадково. Це був вибір закордонних українців. Вибір свідомий і бажаний. Він прочитується в річищі пошуків діаспори «з ким іти?», «куди йти?», «яким шляхом рухатися?». Йдеться про вибір насамперед тієї провідної верстви, що прагнула допомогти тим, хто «опинився на чужині», стати національною спільнотою, яка пильно прислухатиметься до голосу Лесі Українки, от хоча б до цього її заклику: «Он земля твого народу! Борись і добувайся батьківщини, бо прийдеться загинуть у вигнанні чужою-чуженицею, в неславі». Цей голос поетеси став і голосом діаспори, її власним вибором.

Недаремно у статтях, присвячених письменниці, йдеться про мобілізаційний характер її творчості, про «вплив її слова на патріотичне виховання української молоді, яка жила поза Україною» тощо. В середовищі діаспори були переконані, що творчість Лесі Українки, як і Тараса Шевченка й Івана Франка, є надійним захистом на сторожі національної душі українців. Ось чому часопис із захопленням друкує, наприклад, матеріал Л. Печинської про «роль Лесі Українки в духовному житті еміграції», або ж — вже у пізніший час — цитує відому культурну діячку, літературознавицю Оксану Забужко, яка розгорнула нові сторінки досліджень про Лесю Українку під час виступів як у середовищі українських громад США й Канади, так і перед студентами та викладачами університетів цих країн.

Леся Українка імпонувала українській громаді за океаном як «непримиренна і непохитна постать поетки і борця». Автор статті, написаної до 80-річчя від дня народження письменниці, зазначає: «Вся ця невмируща творчість великої поетки українського народу Лесі Українки — це урочиста могутня *Пісня до Свободи!*» (Заярський, 1951a, 1951b, с. 3).

Завершальним матеріалом бібліографічного літопису став цикл публікацій «Свободи», присвячений 150-річчю Лесі Українки. Це багато різнопланових дописів про важливі заходи (виставки, видання творів у перекладах чужими мовами, фільми, флешмоби, диску-

сії тощо), які завдяки тисячам учасників поширилися не лише рідною землею, а й усією планетою. Зокрема, це відеофільм за мотивами «Лісової пісні» мовою гінді в Індії, видання українцями Лівану першого тому перекладу прозових творів письменниці арабською мовою, чеськомовна виставка в Празі, відзначення українцями Німеччини ювілею біля будинку, де зупинялася поетеса в берлінський період свого життя у 1899 році. Зазначає часопис і те, що, крім України, вірші Лесі Українки в день її 150-річчя звучали також у містах Данії, Естонії, Канади, Латвії, Литви, Німеччини, Північної Македонії, Туреччини, Угорщини, багатьох інших країн, а Світовий конгрес українців (СКУ) підготував до цього ювілею відеомандрівку країнами й місцями, де зупинялася українська письменниця. Дуже прикметно, що посол Канади в Україні Лариса Галадза з нагоди 150-річчя Лесі Українки прочитала вірш поетеси «Contra spem spero!» українською, англійською і французькою мовами.

Усе це — також уже історія, зафіксована на берегах «Свободи». Історія, яка не залишається в минулому, а з якою ми рухаємося у завтрашній день разом з Лесею Українкою — її словом, її чином, її непереборною звитягою.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Біловус, А. (1949, 19 березня). Концерт у честь Лесі Українки. *Свобода*, 64, 4.
В УВАН відбулась конференція у честь Лесі Українки. (1963, 22 жовтня). *Свобода*, 201, 1.
Василенко, П. [Одарченко П.] (1951, 27 квітня). Большевицька препаратія клясиків літератури. *Свобода*, 98, 2, 5.
Відбулася дев'ята Конвенція Союзу українок Америки. (1950, 14 листопада). *Свобода*, 265, 1, 4.
Гадзевич, Р. (2021, 5 листопада). «Свобода» — берегиня українства. *Свобода*, 45, 10.
Гість. (1926, 4 лютого). Попис української школи в Америці. *Свобода*, 28, 2.
Громадянин. (1920, 9 листопада). З українського життя в Німеччині. *Свобода*, 135, 2.
Друкується великий том «Леся Українка. Хронологія життя і творчисти». (1970, 18 квітня). *Свобода*, 69, 5.
Душник, В. (1934, 26 вересня). Одна з причин... *Свобода*, 225, 3.
Жулинський, М. Г. (2020). Леся Українка у боротьбі проти духовного рабства. Про участь гуманітарних установ НАН України у підготовці та відзначенні 150-річчя від дня народження письменниці: стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 4 листопада 2020 року. *Вісник Національної академії наук України*, 11, 29–32. <https://doi.org/10.15407/visn2020.11.029>
Заярський, П. (1951a, 27 лютого). Співець свободи: до 80-річчя з дня народження Лесі Українки. *Свобода*, 47, 3.
Заярський, П. (1951b, 1 березня). Співець свободи: до 80-річчя з дня народження Лесі Українки. *Свобода*, 49, 3.
Заярський, П. [Одарченко П.] (1950a, 4 серпня). Леся Українка проти Москви. *Свобода*, 179, 3.
Заярський, П. [Одарченко П.] (1950b, 5 серпня). Леся Українка проти Москви. *Свобода*, 180, 3.

- Заярський, П. [Одарченко П.] (1950с, 8 серпня). Леся Українка проти Москви. *Свобода*, 182, 3.
- І в Кракові українське життя. (1934, 12 лютого). *Свобода*, 36, 1.
- Козак, С. Б. (2020). «Борись і добувайся батьківщини...» (Життя і творчість Лесі Українки, вшанування її пам'яті на сторінках часопису «Українські вісті», Німеччина, 1945 — США, 2000). *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*, 3(47), 24–31.
- Косач-Борисова, І. (1970, 28 лютого). Про стан друкування хронології життя і творчості Лесі Українки. *Свобода*, 39, 3.
- Косач-Кривинюк, О. (1970). *Леся Українка: хронологія життя і творчості*. Українська вільна академія наук у США.
- Костенко, Л. (1991, 26 вересня). Геній в умовах заблокованої культури. *Літературна Україна*, 1, 3.
- Кравченко, О. (1997). Культ Лесі Українки в Америці. *Альманах Українського Народного Союзу*, 87, 151–158.
- Лесин дімок. (1920, 14 лютого). *Свобода*, 20, 2.
- Несторович, В. (1953, 14 квітня). З життя громад і організацій: Вечір Лесі Українки. *Свобода*, 86, 3.
- Ничка, Г., Сеньків, Я., & Бенцаль, М. (1921, 24 січня). Український театр в Галичині просить американських українців о поміч. *Свобода*, 18, 2–3.
- Нищенне української книжки большевиками на Україні. (1923, 1 листопада). *Свобода*, 255, 3.
- Пам'яті українських письменників. (1926, 3 грудня). *Свобода*, 281, 1.
- Повідомлення до 40-річчя смерті Лесі Українки. (1953а, 20 червня). *Свобода*, 134, 3.
- Повідомлення до 40-річчя смерті Лесі Українки. (1953b, 7 липня). *Свобода*, 144, 4.
- Украинка, Л. (1898а, 17 листопада). Школа на Україні. *Свобода*, 46, 4.
- Украинка, Л. (1898b, 24 листопада). Школа на Україні. *Свобода*, 47, 4.
- Фенчинська, Г. (1932, 19 липня). Роля жінки в громадським і політичним житті інших народів та на Україні. *Свобода*, 166, 4.
- Франко, Т. (1923, 5 грудня). Характеристика і значення української літератури. *Свобода*, 283, 3.
- ЮМШ. (1949, 1 грудня). З життя громад і організацій: Український фільмовий вечір і вистава малюнків Едварда Козака. *Свобода*, 279, 3–4.

REFERENCES

- Bilovus, A. (1949, March 19). Kontsert u chest Lesi Ukrainky [Concert in honor of Lesia Ukrainka]. *Svoboda*, 64, 4 [in Ukrainian].
- Drukuietsia velykyi tom "Lesia Ukrainka. Khronolohiia zhyttia i tvorchysty" [A large volume "Lesia Ukrainka. Chronology of life and artists"]. (1970, April 18). *Svoboda*, 69, 5 [in Ukrainian].
- Dushnyk, V. (1934, September 26). Odnа z prychnyn... [One of the reasons...]. *Svoboda*, 225, 3 [in Ukrainian].
- Fenchynska, H. (1932, July 19). Rolia zhinky v hromadskim i politychnim zhytti inshykh narodiv ta na Ukraini [The role of women in the public and political life of other nations and in Ukraine]. *Svoboda*, 166, 4 [in Ukrainian].
- Franko, T. (1923, December 5). Kharakterystyka i znachennia ukrainskoi literatury [Characteristics and significance of Ukrainian literature]. *Svoboda*, 283, 3 [in Ukrainian].
- Hadzevych, R. (2021, November 5). "Svoboda" — berehynia ukrainstva ["Svoboda" is the protector of Ukraine]. *Svoboda*, 45, 10 [in Ukrainian].
- Hist. (1926, February 4). Popys ukrainskoi shkoly v Amerytsi [Inventory of Ukrainian schools in America]. *Svoboda*, 28, 2 [in Ukrainian].

- Hromadianyn. (1920, November 9). Z ukrainskoho zhyttia v Nimechchyni [From Ukrainian life in Germany]. *Svoboda*, 135, 2 [in Ukrainian].
- I v Krakovi ukrainske zhyttia [And Ukrainian life in Krakow]. (1934, February 12). *Svoboda*, 36, 1 [in Ukrainian].
- Kosach-Borysova, I. (1970, February 28). Pro stan drukuvannia khronolohii zhyttia i tvorchosty Lesi Ukrainky [About the state of printing of the chronology of Lesia Ukrainka's life and work]. *Svoboda*, 39, 3 [in Ukrainian].
- Kosach-Kryvyniuk, O. (1970). *Lesia Ukrainka: Khronolohiia zhyttia i tvorchosty* [Lesia Ukrayinka: Chronology of life and creative work]. The Ukrainian Academy of arts and Sciences in the U.S.A. [in Ukrainian].
- Kostenko, L. (1991, September 26). Henii v umovakh zablokovanoi kultury [A genius in a blocked culture]. *Literaturna Ukraina*, 1, 3 [in Ukrainian].
- Kozak, S. B. (2020). "Borys i dobuvaisia batkivshchyny..." (Zhyttia i tvorchist Lesi Ukrainky, vshanuvannia yii pamiati na storinkakh chasopysu "Ukrainski visti", Nimechchyna, 1945 – SShA, 2000) ["Fight and get home..." (Lesia Ukrainka's life and work, honoring her memory in the Ukrainian news (Germany, 1945 – USA, 2000)]. *State and Regions. Series: Social Communications*, 3(47), 24–31 [in Ukrainian].
- Kravcheniuk, O. (1997). Kult Lesi Ukrainky v Amerytsi [Cult of Lesia Ukrainka in America]. *Almanac of the Ukrainian National Association*, 87, 151–158 [in Ukrainian].
- Lesyn dimok [Lesya's house]. (1920, February 14). *Svoboda*, 20, 2 [in Ukrainian].
- Nestorovych, V. (1953, April 14). Z zhyttia hromad i orhanizatsii: Vechir Lesi Ukrainky [From the life of communities and organizations: Lesia Ukrainka's evening]. *Svoboda*, 86, 3 [in Ukrainian].
- Nychka, H., Senkiv, Ya., & Bentsal, M. (1921, January 24). Ukrainskyi teatr v Halychyni prosyt amerykanskykh ukraintsiv o pomich [The Ukrainian Theater in Galicia is asking American Ukrainians for help]. *Svoboda*, 18, 2–3 [in Ukrainian].
- Nyshchennie ukrainskoi knyzhky bolshevykamy na Ukraini [Destruction of Ukrainian books by the Bolsheviks in Ukraine]. (1923, November 1). *Svoboda*, 255, 3 [in Ukrainian].
- Pamiaty ukrainskykh pysmennykiv [Memories of Ukrainian writers]. (1926, December 3). *Svoboda*, 281, 1 [in Ukrainian].
- Povidomlennia do 40-richchia smerty Lesi Ukrainky [Message for the 40th anniversary of Lesia Ukrainka's death]. (1953a, June 20). *Svoboda*, 134, 3 [in Ukrainian].
- Povidomlennia do 40-richchia smerty Lesi Ukrainky [Message for the 40th anniversary of Lesia Ukrainka's death]. (1953b, July 7). *Svoboda*, 144, 4 [in Ukrainian].
- Ukrainka, L. (1898a, November 17). Shkola na Ukraine [School in Ukraine]. *Svoboda*, 46, 4 [in Ukrainian].
- Ukrainka, L. (1898b, November 24). Shkola na Ukraine [School in Ukraine]. *Svoboda*, 47, 4 [in Ukrainian].
- V UVAN vidbulas konferentsiia u chest Lesi Ukrainky [A conference in honor of Lesia Ukrainka was held at UVAN]. (1963, October 22). *Svoboda*, 201, 1 [in Ukrainian].
- Vasylenko, P. [Odarchenko P.] (1951, April 27). Bolshevytska preparatsiia kliasykiv literatury [Bolshevik preparation of literary classics]. *Svoboda*, 98, 2, 5 [in Ukrainian].
- Vidbulasia deviata Konventsiia Soiuzu ukrainok Ameryky [The ninth Convention of the Union of Ukrainian Women of America was held]. (1950, November 14). *Svoboda*, 265, 1, 4 [in Ukrainian].
- YuMSh. (1949, December 1). Z zhyttia hromad i orhanizatsii: Ukrainskyi filmovyi vechir i vystava maliunkiv Edvarda Kozaka [From the life of communities and organizations: Ukrainian film evening and exhibition of drawings by Edward Kozak]. *Svoboda*, 279, 3–4 [in Ukrainian].
- Zaiarskyi, P. (1951a, February 27). Spivets svobody: Do 80-richchia z dnia narodzhennia Lesi Ukrainky [Singer of freedom: To the 80th anniversary of the birth of Lesia Ukrainka]. *Svoboda*, 47, 3 [in Ukrainian].

- Zaiarskyi, P. (1951b, March 1). Spivets svobody: Do 80-richchia z dnia narodzhennia Lesi Ukrainky [Singer of freedom: To the 80th anniversary of the birth of Lesia Ukrainka]. *Svoboda*, 49, 3 [in Ukrainian].
- Zaiarskyi, P. [Odarchenko P.] (1950a, August 4). Lesia Ukrainka proty Moskvyy [Lesia Ukrainka against Moscow]. *Svoboda*, 179, 3 [in Ukrainian].
- Zaiarskyi, P. [Odarchenko P.] (1950b, August 5). Lesia Ukrainka proty Moskvyy [Lesia Ukrainka against Moscow]. *Svoboda*, 180, 3 [in Ukrainian].
- Zaiarskyi, P. [Odarchenko P.] (1950c, August 8). Lesia Ukrainka proty Moskvyy [Lesia Ukrainka against Moscow]. *Svoboda*, 182, 3 [in Ukrainian].
- Zhulynskyi, M. H. (2020). Lesia Ukrainka u borotbi proty dukhovnoho rabstva. Pro uchast humanitarnykh ustanov NAN Ukrainy u pidhotovtsi ta vidznachenni 150-richchia vid dnia narodzhennia pysmennytsi: Stenohrama dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 4 lystopada 2020 roku [Lesia Ukrainka in the struggle against spiritual slavery. On the participation of humanitarian institutions of the NAS of Ukraine in the preparation and celebration of the 150th anniversary of the writers birth: Transcript of report at the meeting of the Presidium of NAS of Ukraine, November 4, 2020]. *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 11, 29–32. <https://doi.org/10.15407/visn2020.11.029> [in Ukrainian].